

О. П. Герасимчук,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри муніципального права та адміністративно-правових дисциплін
Національного університету "Острозька академія"*

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ

Правова норма, що передбачає звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, має важливе значення для нейтралізації негативних наслідків злочину. Маючи матеріально-правову природу, вона не може не відображатися в процесуальному праві, де отримує свою реалізацію.

Ст. 46 Кримінального кодексу України передбачає, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України №12 від 23 грудня 2005 року звільнення особи від кримінальної відповідальності визначається як "відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом" [1, с. 13]. У даному визначенні яскраво проявляється публічний характер згаданого правового інституту. Крім того, акцентується увага, що останнє слово залишається за державою, саме вона в особі компетентних органів приймає рішення про відмову від застосування визначених в законі обмежень. Примирення винного з потерпілим є лише однією з підстав звільнення від кримінальної відповідальності, і остаточне рішення тут теж за державою, воно носить констатуючий характер за умови реалізації сторонами правовідносин (у КК України вони названі винним і потерпілим) права на примирення у справах про злочини невеликої тяжкості та необережні злочини середньої тяжкості.

У Кримінальному процесуальному кодексі України, прийнятому 13 квітня 2012 року, більш чітко, ніж раніше, врегульований механізм реалізації кримінально-правових норм, що передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності. Процесуальні норми відтепер сконцентровані в § 2 глави 24 КПК України. Ними передбачено загальний порядок реалізації всіх матеріальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, виняток становить лише відновлення провадження при відмові від поручительства колективу підприємства, установи чи організації.

Підстави застосування норм про звільнення від кримінальної відповідальності можуть виникнути як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи. Якщо у Кримінально-процесуальному кодексі України як прокурор, так і слідчий за згодою прокурора під час досудового розслідування за наявності матеріально-правових підстав, зазначених у статті 46 КК України, могли винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 8 КПК України 1960 р.), то тепер право клопотати перед судом про застосування кримінально-правових норм щодо звільнення від кримінальної відповідальності має лише прокурор.

Перед складенням клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності прокурор має отримати письмово оформлену згоду підозрюваного на таке звільнення (раніше було достатньо відсутності заперечень). Особі, яка може бути звільнена від кримінальної відповідальності, роз'яснюється суть підозри чи обвинувачення, підстава звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Якщо згода підозрюваного чи обвинуваченого прокурором не отримана, то досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку. Згода підозрюваного чи обвинуваченого виключає необхідність проводити наступне досудове розслідування в повному обсязі. Окрім згоди підозрюваного чи обвинуваченого, прокурор зобов'язаний також з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності (за КПК 1960 р. така думка з'ясовувалася лише в

суді, а потерпілого попередньо ставили до відома – прокурор чи слідчий ознайомлювали потерпілого або його представника з постановою про направлення справи до суду). Щоправда, Кримінальний процесуальний кодекс не передбачає обов'язку прокурора врахування думки потерпілого, якщо він, наприклад, висловлює заперечення.

Під час здійснення судового провадження згідно з нормами нового КПК України з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого може звернутися сторона кримінального провадження (у суді це – прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, обвинувачений (підсудний), особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їхні захисники та законні представники).

У випадку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим сам факт примирення злочинця та жертви є необхідною підставою для застосування ст. 46 КК України. Примирення визначається як акт прощення потерпілим свого кривдника, що заподіяв йому шкоду, досягнення з ним згоди та миру [2, с. 138]. У цій ситуації поведінка потерпілого є реалізацією права на примирення, закріпленого матеріальним законом. Вона є конклюдентною, тобто відповідає певній поведінці винної особи. Примирення винної особи з потерпілим у згаданій Постанові Пленуму Верховного Суду України (п. 4) тлумачиться як “акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором та з яких мотивів” [1, с. 14]. Звернення винного про прощення буде недостатньо без адекватного волевиявлення потерпілого, як і навпаки – ініціатива потерпілого щодо прощення, не підтримана винним, не спричинить закриття справи з цієї підстави.

Поведінка потерпілого, у разі закриття справи за статтею 46 КК, полягає в наступному: формулювання винному вимог, що випливають з факту заподіяння злочином шкоди; прийняття компенсації шкоди від винного чи його родичів (якщо особисте відшкодування неможливе, але здійснюється з волі винного); прощення потерпілим винної особи.

Розмір відшкодування у випадку примирення винного з потерпілим (на відміну від закриття справи і звільнення від відповідальності за підставою дійового каяття) вже не обов'язково має повністю відповідати заподіяному. В цьому, на нашу думку, проявляється суттєвий момент диспозитивності: потерпілий сам вирішує, який розмір компенсованої шкоди його задовольнить. Вартість отриманого може бути більшою чи меншою, але водночас достатньою для того, щоб потерпілий пробачив винного.

Про розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відомості про її відшкодування, про наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за правовою (матеріальною) підставою прокурор вказує у своєму клопотанні про звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 287 КПК України).

Незважаючи на те, що в теорії кримінального процесу неодноразово висловлювалися пропозиції врегулювати на законодавчому рівні процедуру примирення винного з потерпілим, надати їй чіткішої процесуальної форми, у новому Кримінальному процесуальному кодексі ці пропозиції, на жаль, не знайшли свого відображення.

Список використаних джерел:

1. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України №12 від 23 грудня 2005 року // Вісник Верховного Суду України. – № 2. – 2006. – С. 13-16.

2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін – К. : Атіка, 2004. – 296 с.